

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2003-2004

Dünyayı İstanbul'dan Dinlemek

Cem Mansur

Türkiye'de müzisyen olmanın ne anlama geldiğinden, neden bu müziği Türkiye'de yaptığımızdan söz etmek istiyorum. İstanbul'un kimliğine müzik yoluyla bakmak benim çok ilgimi çeken konulardan biri.

Her orkestranın, orkestra şefinin veya solistin bir misyonu olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü müzik çok fazla kanıksanmış bir şey. İyi kaydedilmiş müzik, kaliteli CD'ler sayesinde kolay ulaşılabilir durumda. Bu durumda neden bir insan para verip bilet alıp bir orkestranın konserine gider, muhakkak ki bizden çok daha iyi çalan Berlin Filarmoni Orkestrası'nın bir CD'sini o biletin yarısını fiyatına alıp evde defalarca dinlemek mümkünken? Müziğin gücü nedir? Çoksesli müzik neden evrenseldir? Bunlar benim üzerinde çok düşündüğüm sorular. Kendime göre cevaplarım olduğunu da tahmin ediyorum ve bunları sizlerle paylaşmak istiyorum.

Müziğin anlatılabilirliği olduğunu ve müziği insanların daha kolay algılaması, daha çok sevmesi, insanların hayatlarının müzikle zenginleştirilmesi için birtakım kanalları açmanın biz müzisyenlerin görevi olduğunu düşünüyorum. Geçmişte, müzisyenlerin kendilerini üstün insanlar olarak görmeleri gibi tavırlarla karşılaştım; oysa herkesin müzikten zevk alması mümkündür. Bu zevk çok derin entelektüel katmanda olabilir, ama hiçbir nota bilmeyip "Bu müzikten zevk aldım, bana bir şey söyledi" demek de mümkündür.

Türkiye'de müzik neden önemli, neden hâlâ var ve neden hâlâ canlı müziğe ihtiyaç duyuyoruz? Hayatımı geçirdiğim ve hayatımda en önemli şey olan müzikle ilgili en derin cümlelerden birini, Diyarbakır'da, bir konserden sonra, hayatında hiç canlı bir orkestra dinlememiş, 19 yaşında bir gençten duydum. Konser sonrasında bu çocuk gelip bana "Bu harika bir şeymiş, hiç CD'den dinlemeye benzemiyormuş" dedi. Neden öyle söylediğini sorduğumda, "CD'den o müziği defalarca dinleyebilirdim, ama siz geldiniz, burada canlı insanlar olarak yıllar önce yazılmış birtakım şeyleri bizim için var ettiniz, bizim için çaldınız ve –bu çok derin bir laf bence müzikle ilgili– senfoni bittiğinde artık yoktu" diye yanıtladı.

Müziği kayıtlardan dinlediğimizde aklımız başka yerlere gidebiliyor. O kadar alışmışız ki, o müzik elimizde nasıl olsa ve düşmeye basınca geri geleceğini biliyoruz. Halbuki müzik zaman içinde var olan bir şey ve zaman içinde akan tek sanat dalı. Zamanın organizasyonu aslında. Müziği oluşturan, zamanın ve sessizliğin organizasyonu. Müzik, zamanı organize etme sanatı bir yerde.

Bugün, çağımızda, konsantrasyonla dinlemeyi unutuyoruz; bir bilgi fazlalığı var. Halbuki 19. yüzyılda yeni bir senfoniye, bir defa gidip dinliyorsunuz. Oysa biz bugün bir eserden söz ederken "Dinledim ama bir defa... Bir fikir edinmedim henüz." diyebiliyoruz. Yüz yıl önce yaşasak, ikinci bir defa dinleme şansımız zaten olmayacaktı.

Bir müzisyenin Türkiye'de bu işi neden yaptığı, neden tekrar tekrar yaptığı sorusuna geri dönmek istiyorum. Canlı müzik, müziğin var olma sebeplerinin ana temalarından biri ve onu çok az canlı konserde yaşayabiliyoruz bugün. Çok fazla konser sıradan olabiliyor. Ben sahneye her çıkışımda, izleyicilerin o gün orada bulunmasının bir anlamı olduğunu, o konserde bir kaydı elli defa dinlemenin yaratamayacağı bir etkiyi yaratmamız gerektiğini düşünüyorum.

2000 yılında Tophane-i Amire'de yaptığımız bir etkinlik vardı: "1789-Akl-ı Selim'in Müziği" Fransız devriminin III. Selim'in saltanatıyla aynı yıl başlamasından yola çıkmıştık bu festivalde. Yazdığım uzun giriş yazısında, Fransız devrimi, Osmanlı-Fransa ilişkileri, Osmanlı'nın batılılaşmasında Fransa'nın etkileri, Aydınlanma, Rousseau, III. Selim'in besteci kişiliği, Doğu ve Batı dünyalarının karşılaşması gibi temalardan sonra, yazının ortasında şu soruyu duyar gibi oldum: Peki, bütün bunların müzikle alakası nedir? Orada, insanın yaşadığı toplumu ve şehri anlamasının yolunun kendi disiplininden geçtiğini düşündüm. Benim disiplinimin müzik olması bence benî çok şanslı bir insan kılıyor, çünkü müzik çok soyut bir sanat dalı. Stravinski "Müzik hiçbir şey ifade edemez" der. Bence burada sundan söz ediyor Stravinski, "Şurası kuş, burası böcek, burası aşk" demek değildir müzik. Çaykovski'nin Romeo Julyet uvertürünün aşk teması bile aşkla ilgili değil sadece. Aşkın öyle bir boyutu var ki, kelimeler, resimler onu anlatamıyor. Orada müziğe ihtiyacımız var. Kelimelerle anlatamayacağımız bazı meseleler var aramızda. Çaykovski'nin anlattığı da, kelimelerle anlatamadığımız ama olduğunu bildiğimiz ve ifade etmeye, birbirimize anlatmaya ihtiyaç duyduğumuz aşk; veya doğa, ölüm, kader, kadere karşı isyan...

Toplumla yüzleşmek dediğimiz çok soyut bir şey. Müzik de yaratıldığı şehrin, kültürün, mekânın çok sadık bir tanığı aslında. Hiçbir şeyin sansürlenememesi önemli. Birtakım şeyler kodlarla anlatılmak zorunda belki, politik bir meselenin olmadığı zaman da müzik aynı zamanda birtakım kodlarla konuşan bir şey. Fakat aynı zamanda o çağın gerçekten sansür edilmemiş tanığı.

18. yüzyılın sonunda Viyana'da yaşamış olan Mozart yalnız "Sihirli Flüt" operasını yazmış olabildi. Aynı dehaya sahip bir başk veya Mozart, 30 yıl önce veya 20 yıl sonra 50 kilometre doğuda ya da batıda yaşamış olsaydı Sihirli Flüt'ü yazamazdı, istediği kadar Mozart'ın dehasına sahip olsun. Keza Bach mesela 1685 yılında Eisenach adlı bir kasabada doğmuş ve Saksonya'nın o bölgesi içinde 50 kilometreden dışarı çıkmamış. Haendel, Bach ve Scarlatti aynı yıl doğuyor. Alman müziğini ve akademik anlamda Rönesans İtalya'sından gelen Felemenk öğelerinden gelen akademik yaklaşımı geliştirebilecek olan Bach, opera tarihine çağ atlatarak olan Haendel ve İtalya'da Rönesans sonrası enstrümantal müziğin en parlak çağını hazırlayacak olan Scarlatti.

1813 yine çok ilginç bir yıldır: Wagner ve Verdi'nin doğum yılı. Opera tarihi gerçekten Almanya'da Alman ekolünde de İtalyan ekolünde de öyle bir noktaya gelir ki o dönemde, çok büyük bir adamın gelip çok çarpıcı şeyler yapması lazımdır. İşte o iki adam aynı sene gelir.

Bach'ın müziğine baktığımızda, inanılmaz bir matematiksel mucize görürsünüz. Biz Bach dinlediğimizde o matematiğe duygusal bir tepki veriyoruz; o matematiği tümüyle anlamak gerekli değil. Ama Bach'ın müziğine baktığım zaman, matematiksel olarak nasıl işlediğini, çizgileri bir araya getirip nasıl çok basit unsurlardan inanılmaz yapılar, armoniler ve strüktürler çıkardığını gördüğümde ben şunu düşünüyorum: Bir insan beyni bunu yapabiliyorsa, otomobil-uçak gibi nispeten daha basit bir şeyin icat edilmesi için neden iki yüz yıl daha geçmesi gerektiği? Çünkü bunlar da aslında doğada var olan birtakım şeyleri bulmakla ilintili. Tekerleğin icadıyla buharlı lokomotifin icadı arasında bu kadar bin sene geçmesinde büyük bir planlama hatası var gibi geliyor bana.

Bach mucizesini o tarihte o coğrafyada oluşturan şey aslında tamamen çağla ilgili. Martin Luther'in reform hareketi, müziğe, özellikle kilise müziğine birtakım din dışı unsurların girmesine izin veriyor. Bu, Bach mucizesini oluşturan etkenlerden biri. Ondan önce bazı müzisyenlerin Venedik'e gidip oradaki çoksesliliği etüt etmeleriyle ilgili... Birtakım şeyler bir araya geliyor ve Bach olabiliyor o anda.

Aynı şekilde örneğin Napolyon'un orduları Viyana'yı işgal etmeseydi Beethoven'ın bazı eserleri çok değişik olacaktı. Beethoven Fransız ordularının işgal ettiği Viyana'da yaratıcı döneminin büyük bir kısmını geçirmiş bir besteci. "1789 Akl-ı Selim'in Müziği" etkinliğini yaparken oradaki ana temalarımızdan biri de, Fransız devriminin Beethoven üzerindeki etkisiydi.

Benim, çağı anlamak için, dünyayla yüzleşmek için seçtiğim yol müzik. Ben müzik yaparak birtakım şeylerle dünyayı anlayabiliyorum, dünya tarihine-felsefesine-diğer sanat dallarına bakış açım beliriyor. Sevindiğim zaman, üzüldüğüm zaman, bir şeyden teselli bulmaya çalıştığım zaman Mozart dinliyorum herhalde büyük çoğunluğunuz gibi. Müzik, dünyayı açıklamak, dünyayla yüzleşmek ve dünyaya bir katkıda bulunmak için var. Yetenekli olmak yeterli neden değil gibi geliyor bana müzik yapmak için.

Düzenlediğimiz festivallerde bizim asıl amacımız doğru soruları sormak, doğru soruları tartışmaya açmak. Bunları tartışmaya açmanın yolu da, biz müzisyen olduğumuzdan, bizim için müzik. Müziğin, soyutluğuna rağmen çok sadık bir tanık olması, müziğin başka sanatların pek değemediği, dokunamadığı yerlere dokunabilmesi, sansürlenemeyecek bir sanat olması da bunun nedenlerinden. Doğulu ve Batılı kimliğimiz konusunda daha az karmaşa yaşamamızı sağlayabilecek şeylerden biri müzik. İstanbul'un müziksel geçmişiyle yüzleşmek örneğin, çok zenginleştirici bir şey.

Batı müziğinin evrenselliğinin anahtarı üzerinde düşünmek gerekli. Neyi simgeliyor ki Japonya neden bugün Batı klasik müziği için en büyük pazar? İnsanların çoğu buna kültür emperyalizmi diye bakıyor ama bu bir yere kadar geçerli olabilir. Neden Beethoven Japonya için bu kadar önemli de Almanya'da birtakım marjinal kişilikler dışında Japon müziğini bu kadar tutkuyla dinleyenler olduğunu sanmıyorum. Burada pazarlama ya da kültürel emperyalizm gibi yüzeysel açıklamalardan çok daha derin açıklamalar olduğuna inanıyorum. Müzik çok soyut olduğu için en derin kodları taşıyan sanat dalı; bütün sanat dalları birtakım değerleri taşıyor. Müzik de bu değerleri kuşaktan kuşağa, coğrafyadan coğrafyaya ileten bir kanal. Batı müziğinin bulduğu armoni anlayışı, strüktür anlayışı, dünya düzeni anlayışı çokseslidir. Çokseslilik, polifoni Batı müziğine hasır. Çoksesliliği bir yana bırakalım, birtakım şeyleri strüktüre etmek, disiplin içinde çeşitlilik, anarşi olmadan çeşitliliği var edebilmek Batı toplumlarının halledemediği meselelerdir.

Batı toplumlari, "birinci dünya" dediğimiz yerlere bugün baktığımız zaman, beğenelim beğenmeyelim, insan hakları, sağlık hakları, işsizlik haklarından tutun, insanca yaşamının birtakım kuralları, temel meseleleri iyi kötü halledilmiş. Bunları halletmiş olan dünyanın tek tarafından bahsediyoruz. Bu koşullar içinde yaşamayı herkes istiyor ve bu değerleri halletmiş ülkelerin müziğinin evrensel olarak insanların cazip bulduğu müzik olması bence tesadüf değil. Birtakım değerler, simgeler var insanların öykündüğü. Bununla birlikte doğrudan doğruya duygusal bir reaksiyon da var insanlarda, ancak ben bu reaksiyonun nedenleri üzerine düşünmeye çalışıyorum.